

THE MODEL OF BUTCHERING THE HUNTING BAG
BY THE HUNTERS FROM AMVROSIEVKA SITE

The article is dedicated to the reconstruction of the process of butchering the hunting bag on the Amvrosievka bone bed of bison. The creation of the utilization model is based on the analysis of the sets of bones from the excavations of 1980—1990 with the traces of cutting with flint implements, ancient cracks, and the structural peculiarities of the cultural layer. It is supplemented with the data of the experimental butchering the bisons, and with the ethnographic observations of the process of butchering the bag by the American Indians — bison-hunters.

It is established that the utilization of the hunting bag on the Amvrosievka site started directly on the place of slaughter of bisons, and went through two stages. The primary butchering consisted of skinning and segmentation of carcasses; the secondary butchering included thorough subdivision of the carcasses and cutting meat. Both the stages were followed by marrow extraction. The parts of meat were carried to the base camp where the main process of consumption went on.

О.В. Сминтина

**ПОНЯТТЯ ЖИЛОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ
ДОСЛІДЖЕННЯ РАНЬОМЕЗОЛІТИЧНИХ
КУЛЬТУР СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ**

В статті розглянуто поняття жилого простору в контексті дослідження ранньопервісних культур. За матеріалами ранньомезолітичних пам'яток степової України виокремлено чотири таких простори. Встановлено два етапи їх освоєння та проаналізовано перспективи визначення етнічності жилого простору.

Останніми роками центральне місце серед багатого розмаїття напрямів дослідження матеріальної і соціонормативної культури, господарства та побуту ранньопервісного населення займає палеоекологічний підхід. Основним своїм завданням його прихильники як в Україні, так і за її межами вбачають в інтерпретації результатів досліджень конкретних пам'яток з урахуванням динаміки природного оточення, в якому проходило життя їх мешканців. Згідно з аналізом сучасної літератури, найскладнішим є визначення обсягів та змісту середовища, яке впливало на культуру пізньопалеолітичних і мезолітичних мисливців та збирачів. Адже традиційні для палеоекологічних реконструкцій поняття «природно-ландшафтна смуга», «ландшафт», «екологічна ніша» навряд чи нині можуть вдовольнити дослідника, метою якого є пояснення шляхів формування особливих рис систем життєзабезпечення окремих культур, які проживають поруч.

Для полегшення пошуку відповіді на це та багато інших запитань нещодавно було запропоновано поняття експлуатації жилого простору, тобто території, в рамках якої відбувався весь цикл життєдіяльності конкретної групи населення протягом всього часу її існування. Результати застосування згаданого поняття для вивчення систем розселення, ресурсної бази, способу устрою поселень та окремих житлових структур на прикладах первісних культур Європи засвідчили доцільність розглядати жилий простір як багаторівневе поняття з урахуванням як діахронічного (простір, що використовувався протягом дня — сезону — року — життя — терміну життєдіяльності одного покоління — терміну існування культури як системи), так і просторового (житло — господарсько-побутовий комплекс — поселення — господарська територія — весь простір, що використовувався групою) його аспектів. Зважаючи на сучасний стан джерельної та

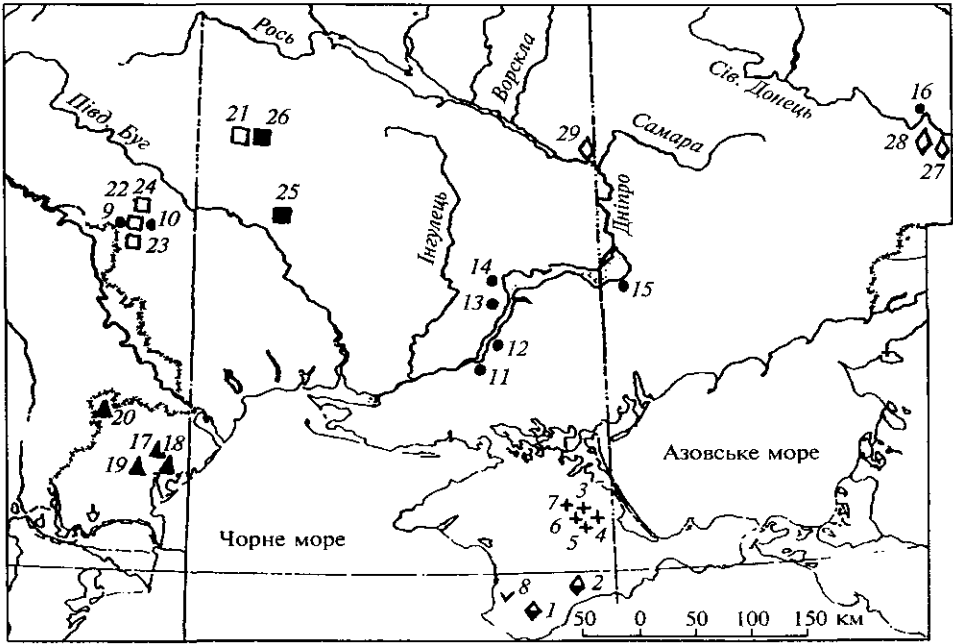

Рис. 1. Карта археологічних пам'яток сучасної степової України (друга половина дріасу III — початок пребореального періоду голоцену). *Культури:* I — анегівська пізньопалеолітична, II — анегівська мезолітична, III — зимівниківська, V — білоліська, VI — Вишенне, VII — шанкобінська, VIII — Сюрень II (нижній шар); IV — царинсько-рогалицька культурна спільність; 1 — Шан-Коба, шар 5; 2 — грот Буран-Кая; 3 — Вишенне II; 4 — Біюк-Карасау I; 5 — Біюк-Карасау II; 6 — Біюк-Карасау III; 7 — Біюк-Карасау IV; 8 — Сюрень II, нижній шар; 9 — Царинка; 10 — Гаврилів Яр; 11 — Каховка; 12 — Каїри; 13 — Анастасівка; 14 — Леонтівка; 15 — Прогон; 16 — Рогалик-Якимівська; 17 — Білоліся; 18 — Білоліся IV; 19 — Кагильник; 20 — Кантемір; 21 — Володимирівка, шар 1, 2; 22 — Івашкове IV; 23 — Серединний Горб; 24 — Червона Гребля; 25 — Анегівка; 26 — Новоархангельське; 27 — Зимівники I (розкопи 1—3); 28 — Сабівка; 29 — о-в Сурський V

методичної бази, найбільш плідним шляхом аналізу жилого простору виявився дедуктивний, що передбачає перехід від загального до конкретного¹.

Мета дослідження — встановити конкретні рамки та історико-культурне навантаження зазначеного поняття стосовно ранньомезолітичних культур степової України. Це здійснено на піддрунті аналізу просторового поширення основних ландшафтних компонентів степової смуги протягом дріасу III — пребореального періоду голоцену з урахуванням ареалів розповсюдження носіїв окремих археологічних культур. В результаті стало можливим виокремити щонайменше чотири основні палеогеографічні регіони, мешканці кожного з яких мали неповторні риси способу життя та культури життєзабезпечення: Нижнє Подунав'я; Дністро-Бузький регіон; басейн Дніпра; басейн Сіверського Донця.

Нижнє Подунав'я. Починаючи з дріасу III тут в умовах різкоконтинентального клімату поширювався різноманітно-злаковий степовий ландшафт з переважанням лободових при порівняно значному вмісті складноцвітих та осокових². Такий склад рослинності сприяв тому, що фоновим видом фауни стає тур, який на початку дріасу III переселяється сюди з заходу³. Швидше за все, саме цей факт і обумовив проникнення в той час до регіону слідом за своєю основною мисливською здобиччю населення середньодунайського кола⁴. Ці переселенці стали першими археологічно зафіксованими мешканцями регіону: незважаючи на досить ретельне обстеження Українського Нижнього Подунав'я, пам'ятки, які з великою долею вірогідності датувалися б палеолітичним часом, тут не відомі.

Система розселення носіїв білоліської культури та термін її існування в регіоні свідчать про те, що переселення навряд чи було масовим (рис. 1, 17—20). Найвірогідніше, сюди проникла компактна група, що влаштувала епонімну сезонну стоянку

та залишила навколо неї на відстані одного дня шляху компактну низку невеликих короткотермінових місцезнаходжень (Білолісся IV, Кагильник, Кантемир). Їхня господарська система базувалася на промислі тура, який здійснювався індивідуально або нечисленними групами мисливців за допомогою дистанційних знарядь, оснащених своєрідними сегментами, високими трапеціями та чотирикутниками (таблиця).

Отже, в Нижньому Подунав'ї мігранти практично повністю зберігають всі основні риси своєї традиційної системи освоєння жилого простору. Її успішність, проте, не сприяла проникненню сюди нових однокультурних груп; носії білоліської культури в цьому регіоні зникають у другій половині пребореального періоду голоцену. Межиріччя Дунаю та Дністра залишається незаселеним аж до часу проникнення сюди носіїв пізньомезолітичних культур — кукрекської та гребениківської (рис. 2).

Дністро-Бузький регіон. Ця смуга найповніше втілює в собі всі типові риси ранньомезолітичної палеоекології причорноморсько-приазовської області. Панування тут відкритого степового ландшафту з абсолютним домінуванням ксерофітної рослинності (полюнових, лободових, злакових та сосни) дає підстави визначити клімат цього регіону як прохолодний та посушливий різкоконтинентальний⁵. Такий склад рослинності та кліматичний режим дають змогу існувати тут щонайменше до початку дріасу III типовим представникам пізньоплейстоценової фауни, серед яких у шарах 1 і 2 Володимирівки знайдені кінь, північний олень та бізон⁶. Фауністичних решток, які б датувалися пребореальним періодом голоцену, в регіоні не виявлено (див. таблицю, II, III).

Ресурси посушливого степу, до того ж виснажені надмірною їх експлуатацією у попередні часи, зумовили відхід протягом дріасу II — аллєрбоду частини місцевого населення на північ⁷. Таке зниження тиску на кормову територію сприяло досить активному використанню Дністро-Бузького регіону протягом дріасу III — початку пребореалу.

Місцева анетівська культура тут мала безперервний еволюційний розвиток. Проте в той час у системі використання жилого простору, виробленій анетівцями ще в середині пізнього палеоліту, відбувалися суттєві зрушення. Вони полягали у тяжінні до сегментації великих пізньопалеолітичних колективів та зменшенні терміну їх проживання на одному місці. Так, довготермінові базові табори пізнього палеоліту змінюються на короткотермінові місцезнаходження без чітко вираженого культурного шару (рис. 1, 2I—2B). Основу господарської діяльності їх мешканців, як і раніше, складає промисел коня, північного оленя та бізона. Згідно з результатами трасологічно-

Фауністичні залишки на пам'ятках степової смуги дріасу III — пребореального періоду голоцену

Фауністичний вид	Нижнє Подунав'я	Дністро-Бузький регіон		Басейн Сіверського Донця	
	I	II	III	IV	V
Бізон (<i>Bison priscus</i> Grom.)		?/1	?/1		
Тур (<i>Bos primigenius</i> Voj.)	6/2				
Бик (<i>Bos</i> sp.)				+	
Кінь (<i>Equus caballus</i> L.)	28/4	?/3	?/2	+	
Сайгак (<i>Saiga tatarica</i> L.)	3/1				
Північний олень (<i>Rangifer tarandus</i> L.)		?/4	?/2		
Благородний олень (<i>Cervus elaphus</i> L.)					+
Копитні (<i>Ungulata</i>)	52/?				
Лисиця (<i>Vulpes vulpes</i> L.)				+	
Сліпець (<i>Spalax</i> sp.)			?/1		
Хом'як (<i>Cricetus cricetus</i> L.)			?/1		
Черепашки (<i>Mollusca</i>)				+	
Черепашки <i>Unio</i>			+		+

П р и м і т к и. Пам'ятки: I — Білолісся; II — Володимирівка, шар 2; III — Володимирівка, шар 1; IV — Роголик-Якимівська; V — Мінівський Яр; + — присутність виду на пам'ятці; цифри: перед косяком — кількість кісток, за косяком — кількість особин.

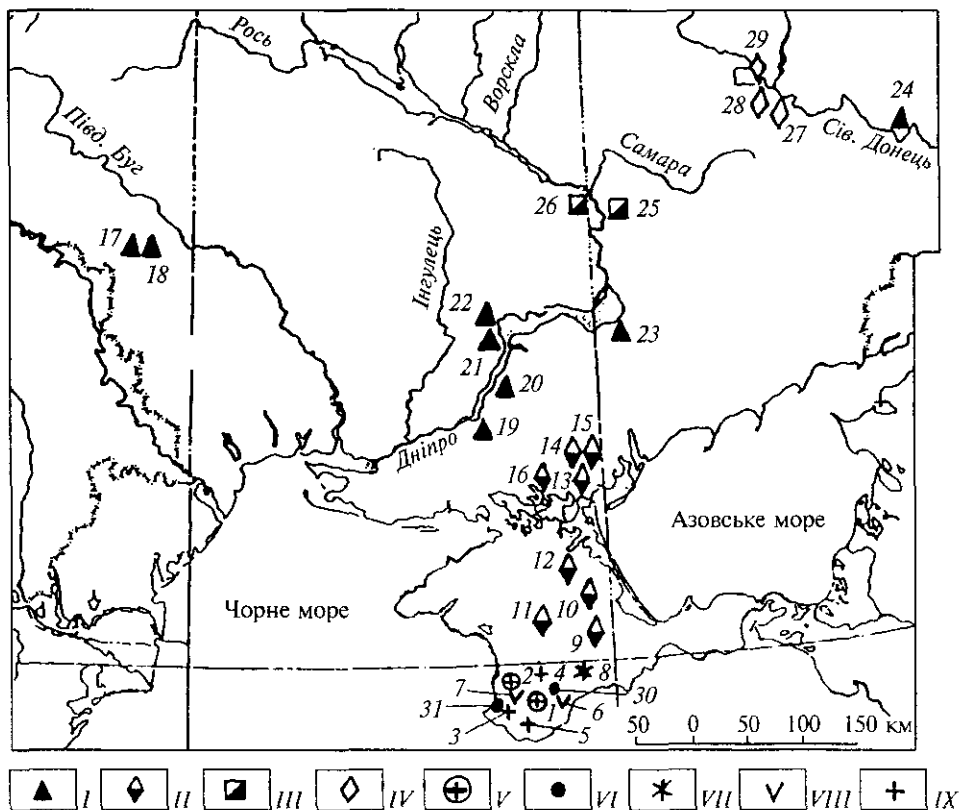

Рис. 2. Карта археологічних пам'яток сучасної степової України (середина — друга половина пребореалу). I — царинсько-рогалицька культурна спільність; II — кукрецька культура; III — дніпровські мезолітичні могильники; IV — тип Минівський Яр; V — шанкобінська культура: група зі значним вмістом геометричних мікролітів; VI — гірськокримська культура; VII — шпанська культура; VIII — шанкобінська культура, окремі типи; IX — шанкобінська культура: група з незначним вмістом геометричних мікролітів; 1 — Шан-Коба, шари 5, 4, 3; 2 — Алимівський навіс, шари 4, 3; 3 — Мурзак-Коба, шари 4, 3; 4 — Грот Скалистий, шар 2; 5 — Грот Волопадний; 6 — Фат'ма-Коба, шари 6, 5; 6 — Сюрень II, верхній шар; 8 — Шпан-Коба; 9 — Кукрек, нижній шар; 10 — Вишенне I, нижній шар; 11 — Домчі-Кая; 12 — Іванівка; 13 — Люблінка; 14 — Веснянка I; 15 — Веснянка V; 16 — Сергіївка I; 17 — Царинка; 18 — Гаврилів Яр; 19 — Каховка; 20 — Каїри; 21 — Анастасівка; 22 — Леонтівка; 23 — Прогон; 24 — Рогалик-Якимівська; 25 — Василівський I могильник; 26 — Волоський могильник; 27 — Минівський Яр; 28 — Вікіне; 29 — Сніжківка; 30 — Фат'ма-Коба, шар 4; 31 — Мурзак-Коба, шар 3/3

го аналізу виробничого інвентарю поселень Івашкове VI та Серединний Горб, у той час поступово зростає значення індивідуального полювання на невеликих нестадних тварин за допомогою дистанційних знарядь, оснащених ретушованими мікропластинами. Наявність у колекції Івашкового VI жнивнярських ножів дає змогу припустити, що на заключних фазах дріасу III тут інтенсифікується збиральництво диких злаків⁸.

Така перебудова системи освоєння жилого простору дозволяла анетівцям стабілізувати життя лише на відносно короткий термін. У Дністро-Бузькому регіоні пам'ятки цієї культури, які б достовірно датувалися другою половиною пребореалу, не відомі (рис. 2). Не виключено, що в той час частина анетівців освоювала степові райони Кримського півострова, де разом з низкою інших безгеометричних епіграветських культур брала участь у формуванні кукрецької культурної традиції⁹. Разом з тим, незважаючи на відсутність археологічних пам'яток, не можна постулювати й повне зникнення анетівців із регіону: адже в пізньому мезоліті вони відіграватимуть вирішальне значення в етнокультурному розвитку цієї території.

Поряд з місцевим анетівським населенням у Дністро-Бузьких степах знаходить притулок й прийдешня група носіїв традицій царинсько-рогалицької культурної спільності (рис. 1, 9, 10). На заключних фазах дріасу III — на початку пребореалу тут відомо лише дві пам'ятки, де відсутні структурні елементи культур-

ного шару та фауністичні залишки. Проте навіть ця обмежена джерельна база дає змогу встановити, що в підходах до освоєння жилого простору, притаманних царинківському і анетівському населенню, існують певні розбіжності. Найважливіші з них пов'язані з різним розумінням шляхів інтенсифікації господарської діяльності. Судячи з результатів трасологічного аналізу виробничого інвентарю поселення Царинка, прийдешнє населення займалося тільки полюванням¹⁰. Як і на основній етнічній території, в Дністро-Бузькому регіоні провідним видом мисливського спорядження залишалися дистанційні прицільні знаряддя, оснащені трапеціями та зрідка сегментами. Геометризація вкладенів означає суттєве зниження витрат праці на виготовлення озброєння; крім того, самі розміри цього озброєння передбачають полювання переважно на невелику дичину.

Можливо, такі різні системи освоєння жилого простору забезпечили мирне співіснування носіїв анетівської і царинської культурних традицій, яке їх нащадки (кукрекці та гребениківці) продовжували протягом всього пізнього мезоліту.

Басейн Дніпра. На відміну від більшої частини степової смуги України, протягом кінця пізньолодовиків'я — раннього голоцену тут спостерігається приблизно рівне співвідношення деревної та трав'янистої рослинності, що наближає ландшафт цього регіону до типу лугового степу. У заплавах Дніпра й невеликих річок та в байраках у той час зростали також дерева широколистих порід¹¹.

Незважаючи на приблизно однаковий видовий склад флористичного комплексу на всьому терені причорноморсько-приазовських степів, демографічна місткість басейну Дніпра з урахуванням рослинної та річкової біомаси була, ймовірно, вища в порівнянні з іншими просторами, які розглянуто в статті. Відсутність фауністичних залишків на ранньомезолітичних пам'ятках регіону не дає змоги встановити кількісні показники цього достатку та розмаїття ресурсів, проте можна припустити, що саме багата ресурсна база стала підґрунтям для спадковості розвитку культури місцевого населення та його способів освоєння жилого простору протягом фінального палеоліту — пізнього мезоліту.

В дріасі III — пребореалі єдиним етнічним угрупованням регіону була царинсько-рогалицька культурна спільність — одна з найдавніших геометричних індустрій степової смуги, що формувалася на підґрунті місцевих культур попереднього часу. Протягом всього раннього мезоліту в басейні Дніпра функціонувала низка типологічно неоднорідних асинхронних пам'яток леонтіївського варіанта цієї спільності (рис. 1, 11—14; рис. 2, 19—22). Система освоєння жилого простору його створювачів у цілому аналогічна тій, що реконструйовано для царинківського населення; єдина різниця полягає у наявності в інвентарі леонтіївського варіанта прямокутників та невеликої серії вістер¹².

Особливу роль в освоєнні зазначеного жилого простору відіграють дніпровські мезолітичні могильники (рис. 2, 25, 26). Сам факт виникнення пам'яток цього типу свідчить про наявність досить стабільних і тривалих зв'язків їх створювачів зі згаданою територією. Не виключено, що Дніпровське Надпоріжжя обране для створення некрополів не лише тому, що воно було важливим географічним орієнтиром ранньопервісного населення. Можливо, вирішальне значення в цьому мала багата кормова база регіону, що відкривало можливість для реалізації різноманітних видів мисливського, рибальського і збиральницького промислу та сприяло тривалому проживанню колективів у регіоні. Це, в свою чергу, створювало умови для закріплення в соціальній пам'яті позитивної оцінки регіону і формування уявлення про його привабливість не лише в цьому, а й у потойбічному житті. Відтак, враховуючи сучасний стан дискусії з приводу історико-культурної і хронологічної інтерпретації дніпровських мезолітичних могильників, слід утриматися від співвіднесення їх з жодною конкретною археологічною культурою чи її локальним варіантом.

Басейн Сіверського Донця. Дріас III стає для басейну часом трансформації типово лісостепової аллерьодської еконіши та формування напіввідкритих степових ландшафтів, які зберігаються і поширюються тут і протягом пребореального періоду голоцену. На підвищених ділянках рельєфу абсолютно переважає трав'яниста рослинність, представлена лободовими, полиновими та злаковими; вміст пилку дерев тут незначний і репрезентований переважно ксерофітами. На давніх схилах та знижених ділянках рельєфу вміст широколистих та ксерофітних деревних порід приблизно однаковий, а в групі трав майже третину складає багате різнотрав'я¹³. У ре-

зульгати на невеликій за площею території співіснують два типи ландшафтів — відкритий степовий та напівзакритий лісостеповий.

Така унікальна строкатість географічного середовища протягом дріасу III та початку пребореалу створила кризову ситуацію для місцевого населення — носіїв рогалицького варіанта царинсько-рогалицької культурної спільності (рис. 1, 16). Імовірно, в той час їх система освоєння жилого простору суттєво не відрізнялася від тієї, що мала місце в басейні Дніпра чи в Дністро-Бузькому регіоні. До середини пребореалу рогалицьке населення в басейні Сіверського Донця зникає, а запустілий район стає об'єктом активного заселення (рис. 2, 24, 27—29).

В області Донецького кряжа в середині пребореалу поширились носії зимівниківської археологічної культури, генетичні корені якої шукають серед населення південних та південно-східних областей¹⁴. За складом мисливського інвентарю, основою їх господарювання був індивідуальний промисел невеликих нестадних тварин за допомогою дистанційної зброї, оснащеної геометричними мікролітами. Це підтверджується і топографією поселень зимівниківців: вони влаштували свої поселення переважно на високих відкритих ділянках, де поширений степовий ландшафт. Лише одна пам'ятка цього кола — Сабівка — пов'язана з пониженням рельєфом¹⁵. Специфіку її комплексу знарядь праці становить овальне двобічне тесло, наявність якого, скоріш за все, пояснюється існуванням у безпосередній близькості від поселення ділянок лісу.

Відносно велика кількість знарядь для роботи з деревиною за повної відсутності геометричних форм та вістер на пластинах характерна для інвентарю Мінівського Яру — іншої культурної традиції регіону, яка формувалася тут протягом другої половини пребореалу¹⁶. За місцем розташування поселення та наявністю на ньому кісток благородного оленя його мешканці свій жилий простір вбачали переважно в облесеній частині басейну Сіверського Донця. Отже, як і у випадку з анетівською та царинською культурами, різне розуміння жилого простору, яке обумовлювало різницю в орієнтації господарської діяльності та у влаштуванні побуту, сприяло тому, що зимівниківці та мінівці співіснують протягом другої половини пребореалу цілком мирно та без чітко виражених слідів взаємовпливу.

* * *

Отже, в рамках степової смуги сучасної України для раннього мезоліту можна виокремити чотири основні регіони, які можуть бути співвіднесені з макrorівнем поняття жилого простору. Грунтуючись на змінах у палеогеографічному середовищі, кількості археологічних пам'яток та їх топографії, а також на перебудові етнічного складу населення, в рамках раннього мезоліту можна виокремити два етапи освоєння цих макрорегіонів. Перший з них співвідноситься з дріасом III — початком пребореального періоду голоцену і характеризується інтенсивною експлуатацією нижньодунайського та дністро-бузького просторів (рис. 1). На другому етапі (середина — друга половина пребореалу) акцентується сіверсько-донецький простір (рис. 2). Слід підкреслити, що унікальність кормової бази Дніпровського регіону сприяла його використанню приблизно на однаковому рівні протягом всього раннього мезоліту.

Два з чотирьох макрорегіонів (Нижнє Подунав'я та басейн Дніпра) пов'язані з життєдіяльністю лише однієї культурної традиції, в рамках двох інших мирно та, що важливо, практично незалежно, співіснували носії двох різних археологічних культур. Носії царинсько-рогалицької культурної спільності активно використовували всі чотири регіони, в той час як інші розглянуті культури тяжіли до жилого простору з чіткіше визначеними географічними параметрами. Ці спостереження висувають на порядок денний проблему етнічності жилого простору, яка потребує окремого розгляду.

У цілому аналіз матеріальної культури, господарства та побуту ранньомезолітичних мешканців степової смуги сучасної України свідчить про потенційну перспективність застосування в цьому контексті поняття жилого простору як такого, що дає змогу прояснити деякі дискусійні моменти соціально-економічної та етнічної історії давнього населення.

¹ *Session 2i: Living Space Exploitation in Prehistory; session organiser O. Smyntyna // Final Programme and Abstracts of 6 Ann. Meet. of Europ. Assoc. of Archaeologists. — Lisbon, 2000. — P. 102—109.*

² *Пашкевич Г.А. Динамика растительного покрова Северо-Западного Причерноморья в голоцене и его изменения под влиянием человека // Антропогенные факторы в истории развития современных экосистем. — М., 1981. — С. 79.*

³ *Бибикова В.И. Время появления тура в Восточной Европе // Первый Междунар. конгр. по млекопитающим. — М., 1974. — Т. 1. — С. 69—70.*

⁴ *Станко В.Н. К проблеме западных связей мезолита степного Причерноморья // Новые материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья. — Киев, 1985. — С. 31—45.*

⁵ *Артюшенко А.Т. Растительность лесостепи и степи Украины в четвертичном периоде. — Киев, 1970. — С. 49, 90.*

⁶ *Черныш А.П. Новые исследования Владимирской палеолитической стоянки // КСИИМК. — 1950. — Вып. 31. — С. 89—95; Черныш А.П. Владимирская палеолитическая стоянка // БКИЧП. — 1953. — № 17. — С. 43—51.*

⁷ *Зализняк Л.Л. Мезолит Восточной Волыни и Киевского Поднепровья в свете новых исследований // Новые исследования археологических памятников на Украине. — Киев, 1977. — С. 23—44; Станко В.Н. Культурно-исторический процесс в мезолите Северо-Западного Причерноморья // Северо-Западное Причерноморье: контактная зона древних культур. — Киев, 1991. — С. 5—17.*

⁸ *Сапожникова Г.В., Коробкова Г.Ф., Сапожников И.В. Хозяйство и культура населения Южного Побужья в позднем палеолите и мезолите. — Одесса; СПб., 1995. — Табл. V, VIII, IX.*

⁹ *Станко В.Н. Эпоха мезоліту // Давня історія України. Первісне суспільство. — К., 1997. — Т. 1. — С. 129—130.*

¹⁰ *Коробкова Г.Ф. Функциональная типология и хозяйственные системы // Тез. докл. VII Донской археол. конф. «Проблемы археологии Юго-Восточной Европы». — Ростов-н/Д, 1998. — С. 18.*

¹¹ *Нейштадт М.И. История лесов и палеогеография СССР в голоцене. — М., 1957. — С. 192; Артюшенко О.Т., Бачуріна Г.Ф. Нові дані по стратиграфії та спорово-пилковим дослідженням Кардашинського торфовища // Укр. бот. журн. — 1958. — Т. 15, № 3. — С. 60—71.*

¹² *Оленковський М.П. Кавказька складова у фінальному палеоліті та мезоліті Південної України // Археологія. — 1996. — № 3. — С. 79—81.*

¹³ *Исаева-Петрова Л.С. Растительность Стельховской степи в голоцене // Изв. АН СССР. — 1976. — № 2. — С. 75—87; Герасименко Н.П. Природная среда обитания человека на юго-востоке Украины в позднеледниковье и голоцене (по материалам палеогеографического изучения археологических памятников) // Археол. альманах. — Донецк, 1997. — № 6. — С. 17—18, 20—21.*

¹⁴ *Горелик А.Ф. Исследование мезолитических комплексов стоянки Зимовники I в Северо-Восточном Приазовье // СА. — 1984. — № 2. — С. 132.*

¹⁵ *Горелик А.Ф. Мезолит Северо-Восточного Причерноморья (вопросы культурно-хронологического членения) // Материалы каменного века на территории Украины. — Киев, 1984. — С. 15, 18; Горелик А.Ф., Маныко В.А. Предварительные итоги раскопок мезолитической стоянки Сабовка в Северо-Восточном Приазовье // Тез. докл. конф. «Проблемы первобытной археологии Северного Причерноморья». — Херсон, 1990. — Ч. 1. — С. 29.*

¹⁶ *Горелик А.Ф., Духин А.О. Раскопки мезолитических памятников Миньевский Яр и Рубцы // Новые археологические исследования на Одесчине. — Киев, 1984. — С. 13—18.*

Одержано 28.04.2001

Е.В. Смынтина

ПОНЯТИЕ ЖИЛОГО ПРОСТРАНСТВА В КОНТЕКСТЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РАННЕМЕЗОЛИТИЧЕСКИХ КУЛЬТУР СТЕПНОЙ УКРАИНЫ

В статье рассматривается понятие жилого пространства в контексте исследования раннепервобытных культур. По материалам раннемезолитических памятников степной Украины определены четыре таких пространства (Нижнее Подунавье, Днестро-Бугский регион, бассейн Днепра и бассейн Северского Донца), каждое из которых характеризуется неповторимыми чертами образа жизни и культуры жизнеобеспечения его обитателей. Выделены два этапа в освоении этих пространств (дриас III — начало пребореала; середина — вторая половина пребореала), рассмотрены перспективы установления этничности жилого пространства.

THE CONCEPT OF LIVING AREA IN THE CONTEXT OF STUDYING
THE EARLY MESOLITHIC CULTURES OF STEPPE UKRAINE

The concept of living area in the context of studying the early primitive cultures is considered in the paper. Four of such living areas are defined according to the materials of the Early Mesolithic sites of the steppe Ukraine (the lower Danube area, the Dniester and the Bug area, the Dnieper basin and the Severski Donets basin). The unique features of life and the culture of life- support of their inhabitants, characterize each of these areas. Two stages of settling these areas are singled out (Drias III — the beginning of Pre-boreal; the middle — the second half of Pre- boreal); the perspectives of reconstruction of the ethnic situation of a living area are analyzed.

В.М. Степанчук

РОЗВИТОК ТЕХНІКИ В КАМ'ЯНОМУ ВІСІ

У статті проаналізовано періодизацію історії техніки в кам'яному віці. Виділено три періоди: а) знаряддєва (предметна) діяльність (нижній палеоліт) на рівні етології в межах норми «використання природно даного»; б) первісна техніка (середній палеоліт — мезоліт) на рівні культурної адаптації в рамках «поліпшення природно даного»; в) матеріально-технічний прогрес (неоліт) на рівні культурної адаптації в рамках «створення штучного середовища».

У багатьох узагальнювальних наукових виданнях або в працях популяризують науку. Йдеться про техніку кам'яного віку. Згідно з визначенням, запропонованим у виданні, спеціально присвяченому історії техніки ¹, під останньою мають на увазі сукупність *штучно створених засобів діяльності людей*, яка розвивається в системі суспільного виробництва. Історики техніки не мають сумнівів у тому, що вже найдавніші галькові артефакти являють собою навмисно виготовлені людиною знаряддя праці ². Аналогічні уявлення дуже поширені серед археологів ³, істориків первісної історії ⁴, філософів ⁵ і самої широкої публіки.

Такий погляд, безумовно, є відображенням марксистсько-ленінської трудової теорії становлення людини, яка ґрунтується на підвалинах еволюціонізму. Добре відома фраза Ф. Енгельса: «... Труд починається з виготовлення знарядь...» із його твору «Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину» лежить в основі таких уявлень. Тим часом навіть із позицій марксистсько-ленінської теорії теза про беззастережність зв'язку «обитий камінь — труд — людина» може і, на мій погляд, справедливо зазнати критики ⁶.

Отже, виходячи з найбільш поширеного погляду, трудову діяльність будь-яких представників викопних гомінід, філогенетично пов'язаних із сучасною людиною, слід розглядати як людську в повному значенні терміна. І асоційовану з цими гомінідами техніку також потрібно визнавати як таку, що нерозривно входить в єдиний потік послідовного технічного прогресу. Обробку каменю в древності висвітлюють як чи не єдиний аспект початкового етапу історії техніки. Будь-який штучно трансформований кам'яний артефакт розцінюють як знаряддя праці людини.

Які характерні риси давніх етапів історії технічного прогресу з такого погляду? Найдокладнішими у цьому аспекті є розробки С.А. Семенова. Дослідник розрізняє такі напрями прогресу техніки в найдавніші епохи: 1) зростання силового ефекту; 2) збільшення швидкості руху; 3) підвищення точності; 4) впровадження самодіючих пристосувань; 5) диференціація знарядь і спеціалізація виробництва; 6) спрощення